

**ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ
З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І
ПРАВОНАВСТВА**

Випуск 5

МОСКАЛЕНКО В.Г.,
доцент, кандидат
історичних наук

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ВИБОРІВ В УРСР (30-ТІ РОКИ): ІСТОРИОГРАФІЧНІ НОТАТКИ

Українська держава друге десятиріччя йде шляхом незалежності, торуючи шлях до громадянського суспільства на демократичних засадах. Демократизація всіх сторін суспільного життя, розбудова правової держави на сучасному етапі розвитку України можуть бути реалізовані лише за умов широкого і дієвого забезпечення народовладдя.

Демократичний устрій, який утверджується в країні, повинен базуватись на створенні такої системи влади й управління, за якої громадяни мають усі можливості брати участь у виробленні та здійсненні політики, де визначальну роль відіграють вільний вибір і голосування. Важливу роль у здійсненні цих завдань належить інституту виборів. Через формування представницьких органів державної влади громадяни користуються політичними свободами і приймають участь в управлінні суспільством, вибори все більше набувають форми змагальності. Ефективній організації виборів на сучасному етапі сприяють теоретичні дослідження науковців з історії розвитку інституту виборів на теренах України.

Вивчення і аналіз історії та практики виборів до органів влади, розкриття суті інституту виборів, що діяв на українських землях дозволяє визначити, його національні особливості, принципovu різницю і схожість радянської і зарубіжної систем представницьких органів.

В правовій і історичній науці з досліджуваної проблеми обмаль відповідних робіт, а ті з них, які видані, розглядають лише окремі аспекти інституту виборів, до того ж не позбавлені ідеологічного забарвлення минулих років[1]. Значення законодавчих актів у формуванні інституту виборів в УРСР у 20-30-ті роки ХХ ст., їх практичне втілення в суспільно-політичному житті українського народу залишається не вивченим.

Початок осмислення основних проблем щодо предмету дослідження поклала радянська історіографія, звівши їх переважно до одного визначального напрямку: радянського інституту виборів. Уже з перших своїх кроків історіографія зазнавала суттєвих впливів політичної ситуації, яка в перші роки радянської влади була досить неоднозначною та істотно залежала від ідеологічних постулатів правлячої партії. Зазначені фактори, як і бюрократичні перешкоди в доступі до архівних джерел, особливо ж ідеологічна цензура, яка давалася взнаки на офіційному рівні вже на початку 20-х років, зумовлюючи появу стереотипів, що в різних варіантах повторювались потім в історичній та юридичній літературі.

Розвиток інституту виборності в радянський період – це історія боротьби проти державності і права в їх не комуністичному розумінні та значенні, шлях творення пролетарської, комуністичної ідеології з встановленням тоталітарного режиму.

Після більшовицького жовтневого (1917 р) перевороту, в процесі дискусій про долю права в цілому, в тому числі і виборчою, в нових соціально-історичних та політичних умовах поступово в загальному руслі марксистського підходу стали складатися різноманітні напрямки, концепції розуміння та трактування права (як порядку суспільних відносин – Стучка П.І., класовості – Пашуканис Е.Б., Рейснер М.О; форми суспільної свідомості – Розумовський І.П.; вираження інтересів пролетаріату – Курський Д.І.). Основною ідеєю усіх концепцій, теорій-виборче право в умовах побудови соціалізму трактувалась як вираження інтересів пролетаріату.

Підпорядкування правової та історичної науки кон'юктурним вимогам політичної теорії та практики виразно проявилось в установках партійного апарату на трактування радянського права як “форми політики пролетаріату”.

Аналіз розвитку та діяльності інституту виборів протягом багатьох років будувався на оцінках, що давались в роботах В.І.Леніна: “Держава та революція”, “Чергові завдання Радянської влади”, “Пролетарська революція і ренегат Каутський”, “Дитяча хвороба “лівизни” в комунізмі”, в них обгрунтовувались суть і основні риси виборчих відносин, що утверджувались в країні. Створюючи модель майбутньої виборчої системи, вождь

більшовиків розглядав її з позиції робітничого класу, проектував нові політичні структури, в яких найкращим чином був зацікавлений пролетаріат. Однією з головних переваг радянської виборчої системи він називав орієнтованість та привілейоване положення пролетаріату та виключення більшої частини населення із суспільного життя. Виходячи з вказівок вождя, формувалась практика відкритого голосування на поразки в виборчих правах, відмежування старих кадрів від партійного впливу на роботу рад.

В подальшому основний напрямок і зміст робіт 30-х років були обумовлені впливом культу особистості Й.В.Сталіна і авторитарного тиску, здійснюваного на історичну та правову науку центральним комітетом партії і його розгалуженим апаратом. Й.В.Сталін був єдиним та монопольним ідеологом не тільки історії партії, але і всієї науки. Думається, що процес переходу історичної та правової науки під вплив ідеології апарату правлячої партії розпочався з критики та репресій дослідників.

З другої половини 30-х років працівники апарату центральних органів партії піддають критиці дослідників, які не поділяли офіційної, а відстоювали свою точку зору на необхідність вивчення тих чи інших аспектів історії та права [2].

Перший всесоюзний конгрес істориків – марксистів 1929 р. проголошує єдиною наукою – тільки марксистську [3]. Всі наукові дослідження, обґрунтовані не на основі теорії К.Маркса і Ф.Енгельса, ставилися поза законом, кваліфікувалися як буржуазні. На конгресі піддаються критиці роботи українських дослідників, а далі – репресії проти наукової інтелігенції, так званий процес “Спілки Визволення України”. В ньому вперше проглядалося поєднання “класового підходу” до старої інтелігенції з звинуваченням її в націоналізмі.

В 1930 р. знищенням друкованого органу істориків ВУАН – видавництва “Україна” і його продукції, починається розгром школи М.С.Грушевського. Партійне керівництво КП(б)У.; В.Костор, П.Любченко, В.Чубар, А.Хвиля критикують наукові праці академіка М.С.Грушевського [4,48]. Звільнені з Української Академії Наук, а потім фізично знищені учні М.С.Грушевського: Н.Грушевська, А.Грушевський, М.Жуковський, Ф.Савченко, М.Ткаченко, С.Шамрай та інші. За неповними даними Н.Полонської-Василенко в 30-ті роки в УРСР було реп-

ресовано 99 наукових працівників, які займалися дослідженням різноманітних аспектів історії, в тому числі і виборами до місцевих рад [5]. Ця цифра далеко не повно подає тих дослідників, хто був заарештований і висланий до концтаборів. Від наукового і тематичного багатства вивчення минулого школою М.С.Грушевського в УРСР майже нічого не залишилося, а історичні дослідження були направлені на вивчення класової боротьби робітничого класу і партії більшовиків в історії радянської України. В історичних працях стала переважати декларативність у викладенні матеріалу. Уникаючи власних висновків і узагальнень науковці підганяли матеріал до “потрібних” цитат, причому переважно сталінських.

Логічним завершенням політики, що проводилась під керівництвом вищої партійної еліти і її вождя, був лист Й.В.Сталіна надрукований у журналі “Пролетарська революція” [6]. Лист мав вельми тяжкі наслідки і був проявом культа особистості в сфері історичної науки.

Догматизм Й.Сталіна, його намагання втиснути творчу думку вчених в “прокрустове ложе” було суттєвою перешкодою в розвитку історичної та правової науки. Вченим предписувалося, як і в якому напрямку думати, які висновки в працях необхідні і бажані. Праці, написані науковцями, розташовувались в завчасно створені схеми, а все, що йшло в розріз з офіціозом, оголошувалося шкідливим і викорінювалося. Критерієм політичної благодійності стало шалене розхвалювання вождя. Таким чином, відбувався процес утвердження офіційної історичної та правової науки, які надалі виконували волю партійно-державного апарату.

Ідеологія сталінізму відкидала наукову оцінку стану суспільних відносин, оголошувала їх без будь-яких доказів повністю відповідними закономірностям соціалістичного будівництва. Утверджені в 30-і роки штампи про демократизм політичної та виборчої системи використовувались Й. Сталіним, щоб за допомогою ідеологічного маніпулювання закамуювати існуючий тоталітарний режим, виправдати адміністративно-командну систему, правомірність і необхідність її існування. Тому не дивно, офіційно затверджений “демократизм” політичної та виборчої систем з завидною наполегливістю і непослабленим завзят-

тям обґрунтовувався в історичних та правових працях, виступах, статтях державних і партійних керівників СРСР та УРСР.

Зміст та значення виборів до рад як форми державного будівництва, пояснювали в статтях, виступах партійні і державні діячі, що мали безпосереднє відношення до діяльності рад різних рівнів – М.І.Калінін, С.В.Косіор, Г.І.Петровський, П.П.Постишев та інші [7]. Якщо аналізувати виступи, статті вищезгаданих партійних та державних діячів, то цілком очевидно, що в них утверджувались положення, які не відображали реалій суспільно-політичних процесів 30-х років: про наукову обґрунтованість і правильність політичної лінії, виробленої партійним апаратом правлячої партії, демократичний характер виборів, відповідність партійного керівництва місцевими органами об'єктивним потребам суспільного розвитку.

Суть виступів керівників партії і держави передає брошура секретаря ЦВК УСРР Ю.О.Войцехівського “Вибори до рад другого року II п'ятирічки” (1934 р.). В ній “обґрунтувалася” керівна роль партії по відношенню до рад, де останнім відводилась роль провідників генеральної, лінії партійного апарату. Автор розкриває діяльність рад в період виборів, порівнює кількісні показники голосування громадян на виборах 1928/29 та 1930/31 років, робить висновок про зростання ролі місцевих рад в суспільстві. Безумовно, що науковість і обґрунтованість даних висновків обговорювати навіть не доводиться.

Розглядаючи хід перебудови в роботі органів влади першої половини 30-х років, Ю.О.Войцехівський відзначає, що вона відбувалася перед виборами та досягалася очищення членів рад, особливо сільських районів від класово чужих, петлюрівських елементів і укріпленням кадрів радянського апарату. Явно, що очищення депутатського корпусу рад від “ворогів” повністю відповідало сталінській “теорії” загострення класової боротьби в ході будівництва соціалізму. Уявляється, що класовий підхід в ході виборчих кампаній, відносно депутатів так і виборців, з його примітивним одномірним баченням світу, на практиці, в умовах тоталітарного режиму, був спрямований проти частини робітників, селян та інтелігенції, що вважались потенційними політичними супротивниками.

В цілому роботі Ю.О.Войцехівського, як і всім виступам, статтям діячів радянської держави, були характерні концептуальні підходи, що склалися в історичній та юридичній науці під

впливом авторитарно-бюрократичної системи. Вважаю, що призначення всіх виступів, статей партійних і державних керівників полягало в популяризації партійних рішень з питань виборів та радянського будівництва. Невизнання в цих публікаціях негативних явищ в житті суспільства, породжених тоталітарним режимом, дало поштовх не тільки фальсифікації історичних процесів, але й не дозволило реально оцінити місце і роль виборчої системи в політичному житті республіки.

У 30-ті роки, в зв'язку з здійсненням соціально – економічної політики партійно – державного апарату, проведенням насильницької суцільної колективізації сільського господарства, з'являється ряд публікацій, в яких відображалась діяльність місцевих органів влади – сільських рад у виборчих компаніях [8].

Для цілого ряду робіт характерним було недосконале вивчення організації і проведення виборчих компаній, ролі в них виборчих комісій, перш за все питань, пов'язаних з об'єктивною обумовленістю і закономірністю подій, що розглядаються. В публікаціях недостатньо використовувався статистичний матеріал, зображення дійсності ілюструвалось нескінченною безліччю цитат, малочисленими конкретними прикладами.

До середини 50-х років роль виборів в суспільстві висвітлювалась у відповідності з догматичним трактуванням “Короткого курсу історії ВКП(б)”. Звідси головні недоліки в публікаціях, які полягали в надмірному звеличуванні ролі трудящих у ході виборчих компаній та діяльності рад, в абсолютизації авторитету партійного апарату в соціально-політичній і духовній сферах. Юридична та історична література цього періоду несе на собі відбиток ідеологічної заданості, узаконення існуючих в умовах тоталітарної влади порядків, як соціалістичних норм. Виборчий процес в літературі розглядався в надто загальній формі, висвітлювався дуже поверхово, декларативно, без належної аналітичної розробки на обмеженій документальній основі. В силу створення авторитарною владою в науці атмосфери партійності, публікації мали не стільки наукове, скільки ідеологізоване забарвлення. Це відзначає в своїй праці Різницька М.В. [9.28] Вона не погоджується з існуючим раніше в історіографії положенням про те, що вже з кінця 30-х – першої половини 50-х років багато публікацій істориків, правників набували таких якос-

тей, які були характерні саме для наукових праць – точність відомостей, широту узагальнень, обґрунтованість висновків і т.п. На думку автора, Різницька М.В. права, тому, що теоретична і звичайна масова свідомість сформулювалася під впливом тоталітарного режиму і була практичним втіленням ідей, що відповідали на той час “надзвичайній” і всеохоплюючій ідеологізації суспільства, яка не дозволяла вийти на об’єктивне наукове дослідження реальностей. Наукові праці носили деформований характер і супроводжувались суттєвими недоліками в обміркованні конкретного матеріалу. Повна підпорядкованість науки офіційній ідеологічним настановам, політиці партійно-державного апарату не могла забезпечити якісного прирощення знань і окреслила неминучість наростання в перспективі кризових явищ у вивченні історії радянського суспільства. Концепція виборчої системи, яка склалася протягом 30-х років з незначними змінами збереглася і в наступні роки.

З другої половини 50-х років у вивченні досліджуваної проблеми відбулися суттєві зміни позитивного характеру. Поступово урізноманітнювалася джерельна база досліджень, розширювалася наукова проблематика. Проте і на цьому стані розвитку виборчого процесу переважну більшість праць радянських істориків, юристів характеризує крайня ідеологічна спрямованість, відсутність всебічного об’єктивного аналізу історичного процесу, перебільшення ролі і місця партійного апарату у суспільному житті. Свідченням цього є дослідження А.І.Кіма [10]. Характерною ознакою цієї роботи був аналіз законодавства СРСР, фрагментарно УРСР відносно виборчого процесу. Монографія відзначалася фактологічним підходом до висвітлення виборів, ідеологічною спрямованістю.

За короткий період хрущовської “відлиги” і пізніше, ряд проблем, які лише побіжно фрагментарно стосувались теми даного дослідження, висвітлювались через призму організації та діяльності рад УРСР, участі трудящих у виборчих компаніях в довоєнний період. Діяльність рад УРСР різних рівнів у ході виборчого процесу в тій чи іншій мірі знайшла своє відображення в узагальнюючих працях з радянського будівництва, історії УРСР, СРСР, КПСР та інших [11].

В них розкривається керівна роль партійно-державного апарату, органами влади, діяльність різноманітних структур рад, їх соціальний і партійний склад, тенденція зростання кількості громадян, що приймають участь у виборах і інші різноманітні аспекти радянського будівництва. Розгляд виборчої системи та її практичне втілення у суспільстві, у працях даного періоду не були предметом спеціального дослідження, а зображувались лише у зв'язку з іншими проблемами. Узагальнюючі видання концентрували концептуально витримані для свого часу висновки, які нині звучать непереконливо і виглядають вельми застарілими, хоча в свій час подібного роду праці оцінювались позитивно. Про лейтмотив їх змісту свідчить характеристика праці О.І.Лепьошкіна "Місцеві органи влади радянської держави (1921 – 1936 рр)". М., 1957, яку дав їй професор Ю.С.Кукушкін.

В ній, зокрема, відзначалось, що у вищезгаданій книзі на конкретних прикладах переконливо доведено "про розвиток радянської демократії, яка нерозривно розширювалась і вдосконалювалась в ході виборчих кампаній". [12]

Питання виборчої політики розглядалися в роботах радянських істориків, які вимагали в обіг нові дані, в основному з місцевих архівів. Серед досліджень з цієї проблематики привертають увагу роботи професора Ю.С.Кукушкіна [13]. Автор з компартійних позицій розкриває роль і завдання сільських рад в процесі колгоспного будівництва, розгортанні класової боротьби проти "куркульсько-ворожих" елементів. Ю.С.Кукушкін першим з істориків подав загальну характеристику усіх виборчих компаній в сільській місцевості досліджуваного періоду, але був змушений визнати, що "по суті зараз, неможливо змалювати скільки-небудь повну картину виборів до сільради". Праця відзначалась крайньою заполітизованістю, намаганням скомпроментувати заможні та середні верстви селянства, відірвати їх від основної маси українського народу, через створення образу "класового ворога".

Тема вдосконалення радянської демократії є віссю, котра з'єднує розділи монографії В.М.Терлецького [14]. Розкриваючи діяльність місцевих рад республіки другої половини 30-х років, дослідник значну частину матеріалу присвячує ролі комуністичної партії в розвитку політичної активності трудящих в ході

виборів місцевих органів влади. В роботі простежується бажання автора змалювати картину того, як в результаті розширення радянської демократії від виборів зростала активність громадян, депутатів, хоча реально в 30-ті роки тоталітарна система, під фальшивою маскою соціалістичної демократії, призвела до грубого насилля над народом, до репресій.

Подальший розвиток демократії в країні і республіці вчені-правники пов'язували з прийняттям Конституції СРСР і Конституцією УРСР (1937 р.), що на їх думку було кроком вперед. Прийняття Конституцій надало можливість змінити структуру органів місцевої влади, оновити виборчу систему, теоретично значно розширити права і свободи громадян. Сучасні дослідники юридичної та історичної науки роблять висновок, що статті основного закону різко розходилися з реаліями життя. Для тогочасного періоду, характерним було протиріччя суспільно-політичного життя законодавства республіки і країни в цілому, становлення конституційних норм нічого не значущими деклараціями.

Характерною серед робіт, які частково, в тій чи іншій мірі, розкривали участь робітничого класу у виборчому процесі, в державному будівництві є монографія К.В.Гусева, В.З.Дробижева [15]. В ній автори досліджують процеси представлення робітників в органах державного апарату і їх активізацію в діяльності різноманітних структурних рад. В якості аргументів неухильного підвищення суспільно-політичної діяльності трудящих, вони приводять приклади активної участі робітничого класу в підготовці і проведенні виборів, формуванні органів місцевої влади і діяльності рад. Але приклади, які наводились, склалися тільки з кількісних показників. На основі цих показників дослідники роблять висновок про активну участь робітників у виборчому процесі, у суспільно-політичному житті країни.

На наш погляд, необхідно розглядати участь робітників в політичному житті країни, виходячи не з кількісного, а якісного складу. Головне важливо дослідити настільки реально впливали робітники-депутати на політику, яку проводила держава, зважаючи на монополію тоталітарного режиму в країні. Безпосередньо історії виборчого права в 1917-1925 рр. була присвячена тільки одна правнича робота – кандидатська дисертація В.В.Смирної, написана у 1973 р. [16]. Більшу частину дисер-

тації займає дослідження доконституційних норм, які приймалися місцевими органами влади. Обмежена джерельна база, використання в основному надрукованих раніше документів та їх догматична інтерпретація не дозволили авторці внести щось нове в досліджувану тему.

Безумовно, недоліком таких досліджень був її апологетичний характер, відсутність аналітичного і критичного підходу до дійсності. Але це напевно було неминучим, адже існуючі тогочасні традиції в науці забороняли вихід за межі схем що визначалися в опрацьованих фундаментальних узагальненнях. Та і сама тематика локальних досліджень програмувалась перспективного створення узагальнених робіт. А вузькі за тематикою і хронологічними рамками праці з усіма їх недоліками обумовили рівень наступних узагальнень. Зрозуміло, що було б безглуздим звинувачувати авторів в відсутності тих оцінок, котрі даються на сучасному етапі розвитку науки. Адже можливості об'єктивного підходу до історичних реалій стали з'являтися тільки з проголошенням незалежності України.

З другої половини 80-х років риторично звучало питання: чи буде юридична, історична наука лише фіксувати події, чи збагатить вона соціальну практику актуально осмисленим історичним досвідом? Стан історіографії і професійного середовища, рівень підготовки кадрів, яку нанесла юридичній і історичній науці її апологетична функція – все це було достатньою підставою, щоб дати негативну відповідь на поставлене питання.

Вважати, що глибокі зміни в історіографії можуть відбутися за декілька років, означило впадати в утопію і цілковито не рахуватись з законами розвитку історичного знання.

Повзучий емпіризм професійної історіографії другої половини 80-х років взагалі не міг існувати без концептуальних підпорок публіцистики. І публіцисти стрімко заповнювали світоглядний вакуум, який постійно розширювався. Але їх підхід і пояснення виконували скоріше політичну, ніж аналітичну функцію – інтелектуальне "відторгнення" і дискримінацію тих сторін минулої дійсності, котрі в першу чергу підлягали перегляду та реформуванню.

Зацікавленість і пріоритети перебудовчої свідомості, зовсім не обтяжливою знанням конкретного історичного матеріа-

лу, диктували спочатку прийнятні для політики моделі радянської історії. До того часу, коли політичний процес йшов шляхом руйнування старого, ці моделі відповідали завданням і потребам прогресивного розвитку самого історичного знання. Йшло розчищення дослідницького простору від старих догм і стереотипів. В центрі уваги переосмислення минулого була не юридична та історична наука, як така, не її внутрішні потреби, а зовнішні по відношенню до науки фактори. Сама ж радянська історіографія з усіма пізнавальними структурами, психологією кадрів, уявленнями і орієнтирами була готовою тільки до того, щоб вийняти відпрацьований блок концепцій, почерпнутих з “Короткого курсу історії ВКП(б)” і замінити його іншим, створеним уже в умовах нової політичної кон’юнктури.

В історіографії відбувалось переосмислення поглядів і концепцій, які склалися раніше, відносно проблем виборчого процесу, ролі місцевих рад в системі суспільно-політичних відносин в 30-ті роки. Принципове значення мали висновки, які вже стали надбанням наукової громадськості, про зрощення партійної еліти з державним керівництвом та неухильне розширення владних функцій державного апарату в умовах тоталітарного режиму [17].

Дослідники переносять акцент своєї діяльності на знищення закріплених стереотипів мислення, виявлення “білих плям” історії нашого суспільства. Безумовно, що вся ця історіографічна хвиля не була “дев’ятим валом” перебудови суспільної свідомості. Історики заповнювали “білі плями”, теорія яких (тепер, як вже цілком очевидно для всіх, ущербна) на деякий час стала сурогатом відсутніх історіографічних концепцій. Вона надала можливість кожному, хто володів історичними фактами, писати про минуле. Багатьом в цей час допомогло знайомство з публікаціями “буржуазних фальсифікаторів” – для яких більшість “білих плям” давно вже були історіографічними трюїзмом.

Науковці писали про відхід від демократичних тенденцій в формуванні органів влади і встановленні тоталітарної системи, намагались віднайти той час, коли суспільство зійшло з шляху, який, заповідав В.І.Ленін, оцінювали період “соціалістичного будівництва” і роль місцевих рад в ній і т. і. [18].

Внесок істориків підтримували яскраві і полемічні статті публіцистів: Ю. Афанасєва, Ю.Карякіна, І.Клямкіна, Г.Попова, Н.Шмильова та інші, більшість з яких були суспільствознавцями [19]. Але твердження публіцистів не завжди були обґрунтованими і мали слабкі сторони. Більшість її представників не були професійними юристами, істориками і їх основні ідеї знаходили відображення не в історичному процесі самому по собі, а в тогочасному стані радянської політичної системи.

І аргументи з історії 30-х років були для них лише приводом для розгляду сучасних регалій. Хоча уявляється, що не зовсім етично вивчати історію з огляду на сучасність, оскільки дослідження – це завжди діалог між сьогоденням і минулим. Звертання до подій минулого через призму сучасності, може породити ряд ілюзорних уявлень, помилкових суджень, що було характерним для вищезгаданих публіцистичних робіт.

У другій половині 80-х років з'являються публікації спрямовані на конструктивні пошуки об'єктивних причин виникнення тоталітаризму, які розкривали процес посилення репресивного апарату, поступової концентрації влади в партійно-державних органах й про втрату її робітничим класом, який входив до складу депутатського корпусу рад. Такий підхід був характерним для вказаних робіт Г.А.Бордюгова, В.О.Козлова, А.Т.Бутенка.

Ряд вчених (Г.А.Бордюгова, А.Т.Бутенко) вважають, що вести мову про збереження влади у робітничого класу у 30-ті роки неправомірно, оскільки важко пояснити негативні явища, що призвели до тоталітаризму. Ними висувається версія, згідно з якою Й.Сталін і його оточення на словах виступали від імені робітничого класу, а фактично узурпували владу. Г.А.Бордюгов, А.Т.Бутенко розуміють, що в цьому випадку робітничий клас не несе відповідальності за злочини сталінщини. Проте очевидно, що ця версія потребує додаткової аргументації і конкретизації. На думку автора, робітничий клас, починаючи з 1917 року, ніколи не мав влади, а був лише ілюзорною ширмою для владного правління партійного апарату, який через радянську виборчу систему керував формуванням депутатського корпусу рад усіх рівнів.

З нашої точки зору ця проблема уявляється політично-соціальною. Вона замикається на самій людині, її культурі, цивілізованості, громадянській гідності, самосвідомості і безпосере-

дньо пов'язані з економічною основою, яка формує той чи інший політичний режим, ту чи іншу форму суспільства.

І тут важливо зрозуміти діалектику взаємодії соціально-економічного розвитку суспільства, відповідної політичної системи і людини. Політична система, основу якої склали юридично ради в 30-ті роки, дійсно могла бути іншою, якби не було партійної диктатури на чолі з В.Ленінін, культу особи Й.Сталіна і створеного тоталітарного режиму. Але ми неминуче повинні визнати і інше.

Очевидно, що рівень цивілізованості радянського суспільства на той час був все таки недостатнім для того, щоб протистояти усім вищезгаданим негативним явищам. Не вистачало культури не тільки робітникам і селянам, які входили до складу місцевих рад, але і депутатам, котрі керували республікою, країною. Культурність включає в себе не тільки наявність у всього населення свідоцтв про закінчення школи, але й працьовитість, совістливість, навик реального демократизму, гуманістичного відношення до життя людей. Вона може бути сформована лише в результаті дійсної, а не ілюзорної, активної участі мас у виборчому процесі, виробленні принципів політичних рішень, в повсякденному управлінні справами суспільства.

Перша спроба переосмислення історії міських рад республіки в 30-ті роки, участь їх у виборчих процесах, суспільно-політичному житті зроблена в Україні у монографії О.В.Гонтаря [20]. Хронологічні рамки дослідження охоплюють двадцятиріччя – з 1921 по 1941 рр. В роботі стверджується, що в УРСР проходив процес пожвавлення і активізації міських рад, який охоплював декілька етапів (I-1921-1925 рр; II-1925-1930рр; III-1930-1939рр). Автор вважає, що активізація і пожвавлення діяльності рад проходили під впливом укріплення їх законодавчої бази (I-й етап), розширення компетенції, у зв'язку з індустріалізацією (II-й етап) і завершення формування структури міськрад як органів управління (III-й етап).

Можна погодитись з О.В.Гонтарем, що інтереси соціально-економічного будівництва вимагали розвитку та вдосконалення всієї радянської політичної системи, залучення через ради в державне управління широких робітничих мас, що було теоретично відображено в Конституції УРСР 1937 р. Але загальнонові-

домо, що проголошення законів і інструкцій ще не гарантує їх втілення в життя, до того ж вони порушувались керівниками партійних і державних органів.

Розширення ж прав міських рад, виникнення нових форм і методів їх роботи повинно було привести до підвищення ролі рад у вирішенні соціально-економічних завдань. Як показала історія – цього не відбулося, так як в 30-ті роки встановлення тоталітарного режиму призвело до концентрації влади у виконавчих органах, ще більшого обмеження функцій міських рад, збільшення їх залежності від обласних виконкомів, міських і обласних комітетів партії. Тому твердження про активізацію і поживавлення діяльності міських рад, на нашу думку, є необґрунтованою.

В роботі відзначається, що політичний переворот 1929 р. призвів до утвердження адміністративно-командної форми управління країною, а в практиці радянського будівництва намітилися зрушення в бік посилення ролі виконавчих комітетів місцевих рад, зменшення компетенції і реальних прав депутатів, деформувалася виборчий механізм і десятки мільйонів виборців фактично були усунуті від реальної участі у формуванні представницьких органів влади. На цьому ґрунті відбувалася бюрократизація державних структур і установ, послаблення соціальної активності має, відчуження трудящих від управління справами держави.

Проте ці нові висновки не були підкріплені в достатній мірі аналітичними роздумами. На жаль, в монографії не аналізується конкретно - історичному матеріалі, а лише констатується характерне для рад 30-х років таке явище, як значне розширення ротації і кооптації працівників в радянських органах влади. Судячи з тексту монографії О.В.Гонтар, вважає, що кооптація застосовувалась тоді, коли необхідно було терміново замінити депутатів, які скомпрометували себе, з чим неможливо погодитись.

Крім того, подібна практика активно використовувалась з 20-х років, а в 30-ті роки вона стала звичним явищем, і на нашу думку була пов'язана з усуненням противників тоталітарного режиму.

В дослідженні не відображено те, що партійні органи усіх рівнів вирішували всі важливі питання соціально – економічного та культурного життя республіки, які конституційно відносяться до компетенції рад різних рівнів. Це було прямим порушенням законодавчих актів та Основного Закону УРСР.

Можна зауважити, що монографія не позбавлена старих стереотипів. Мова йде про позитивну в цілому оцінку існуючого в 30-х роках партійного керівництва радами, про позитивне відношення до форм і методів роботи рад, які використовувалися, намагання з їх допомогою показати достатньо високу політичну активність трудящих в органах місцевої влади, в проведенні виборчих компаній і таке інше. Тому вищезгадана монографія суперечлива за змістом. В ній поєднуються старі та нові методологічні та історіографічні підходи, що ще раз підкреслює необхідність подальшої розробки на основі історичної конкретики питань виборів рад. При цьому науковий аналіз проблеми передбачає визначення структури виборчої системи, який зміст і характер в діяльність останньої вносили ради, її різноманітні структури. Без цього неможливо визначити якість, ефективність або навички, виборчої системи у суспільних відносинах, науково зважено підійти до аналізу суперечливих тенденцій в цьому процесі.

На особливу увагу заслуговує дисертаційне дослідження П.О.Рудика [21]. Автор переосмислює концепцію радянського виборчого права, переглядає деякі традиційні точки зору на місце і роль виборів в процесі управління державою.

В дослідженні аналізується процес становлення і функціонування радянського виборчого права, відповідність його принципів і інститутів рівно розвитку демократії в країні через вивчення основних законодавчих аспектів.

В дисертації звертається увага на те, що вся система виборчого права будувалась в інтересах робітничого класу, що забезпечувало його представництво на виборах.

Автор в цілому з нових світоглядних позицій аналізує розвиток інституту виборності за радянських часів 1917-1936 рр., частково розглядаючи виборчу систему СРСР, фрагментарно УРСР.

Таким чином, аналіз історичних та юридичних робіт в даному дослідженні дозволяє зробити висновок, що вченими протягом багатьох років одностороннє вивчався і узагальнювався досвід рад УРСР в період виборчих компаній в 30-ті роки. Проблема вивчалась тільки в одній площині: обґрунтування послідовного прогресуючого народовладдя. В основному дослідники розглядали участь трудящих та місцевих органів влади в економічному, соціально-культурному житті суспільства і лише частково у виборчому процесі. Безумовно, що в умовах тоталітарно-

го режиму юристи, історики не могли реалізувати свої можливості, об'єктивно показати складний і суперечливий процес творення радянської виборчої системи, а догматизм і вульгаризаторство надовго паралізували творчу думку дослідників.

На сьогоднішній день вітчизняна історіографія знаходиться на початковому етапі вивчення становлення виборчої системи УРСР в 30-ті роки ХХ ст.. На сучасному етапі розвитку науки з врахуванням нових теоретичних висновків, узагальнень і оцінок історичного минулого радянського суспільства вище означена проблема поки ще не досліджена. Багато проблем з досліджуваної теми тільки окреслені і не отримали необхідного наукового висвітлення.

Дослідникам ще треба виконати величезну роботу, що об'єктивно, повно і правдиво розкрити процес формування інституту виборності УРСР у 30-ті роки, установити роль і місце державних і партійних структур в утвердженні радянської виборчої системи. Необхідно дослідити і охарактеризувати вплив недержавних інститутів на розвиток виборчо-правових норм, проаналізувати їх реалізацію та зміни в залежності від конкретно-історичної ситуації. На нашу думку, потребою часу є підготовка комплексного наукового дослідження про розвиток інституту виборності на українських землях в цілому, так і виборчої системи зокрема.

Література

1. Алексеев І. Все людне, рівне, просте і потайне виборче право.-Х., 1917; Бойко В. Земство й народні управи.-К., 1917; Бойко В. Як вибирати у повітові Народні ради.-К., 1917; Закон про вибори до установчих зборів Української Народної Республіки.-К., 1917; Друга сесія Всеукраїнської ради селянських депутатів.-К., 1917. Квітка К. Право щодо виборів: У 2 кнью-спб.1906; Початки науки про права конституційні.- Спб. 1906; Про громадські вільності // Громадянська думка. – 1906.-№ 17; Вільність громадянська. Лашенко Р.Лекції з історії українського права. – Прага 1922-1923; Рейснер М.А. Рос. Учред. собрание и его задачи. Петроград. 1917 С.22; Рейснер М.А. Основи Советской конституций М. 1918.Слабченко М.- автор 12 фундаментальних монографій, 5 підручників і 200 інших праць; Чубатий М. Огляд історії українського права по записках за викладами проф.. М. Чубатого: історія джерел та державного права. – Львів. 1921. та інші.

2. Гонтар А.В. Городские совет.В., Дробижев В.В. Рабочий класс в управлении государством (1936-1937 гг) М.1968; Давидюк А.Т. Политическая активность рабочего класса.-Львов.-1968; Ким А.И. Советское избирательное право.-М.,1965; Корнієнко М.І. Виборче законодавство для органів місцевого самоврядування. // Політолог. вісн.-Вип.1.-К,1993; Кукушкин Ю.С.Сельсоветы и классовая борьба в деревне.-М., 1968; Лепешкин А.И. Местные органы власти Советского государства (1921-1935 гг)- М.,1959; Малькевич М. Конституційне в Галичині в складі Австрії // Право України.-1999ю № 3,-с.91-93; Рудик П.Л.История советского избирательного права (1917-1936 гг)-М., 1991; Смирнова В.В. Зарождение советского избирательного права (1917-1925 гг)-М., 1973 і інші.
3. Див.: Яворский М.И. Доклад о работе марксистских исторических учреждений на Украине / Труды Всесоюзной конференции историков – марксистов. т.1-М., 1930; Берман А. и Шостонс Г, Советы на новом этапе. Доклады на I Всесоюзном съезде марксистов-государственников. М.Л. Соцэкгиз,-1931.
4. Див.: Оглоблін О. Українські гуманітарні науки під Советами в 1920 – 1930-х роках. Альманах “Гомін України”- 1956; Заневич Є.К. До истории советизации Всеукраинской Академии наук-Мюнхен.-1957; Крупницький Б. Українська історична наука під Советами.-Мюнхен,-1957; Полонська- Василенко Н. Українська академія Наук.-т 1-Мюнхен.-1937.
5. Хвиля А. Буржуазно-националистическая трибуна // Большевик Украины.-1931.№6.с.46-52.
6. Полонська – Василенко Н. Історична наука в Україні за Советської доби та доля істориків // Записки трудового товариства ім. Шевченка.-Париж-Чикаго.-1962.
7. Сталин Й.В. Некоторые вопросы истории большевизма. Соч. т.13.- Впервые надруковано: Пролетарская революция.-1931. №6; Большевик.-1931. № 19/20.
8. Василенко М. Досвід перевиборів та чергові завдання рад.-Х.1930. Калинин М.И. Лебеда социализма и развитие советской демократии.//Статьи и речи.-М.1936.-с.9, 192-196; Петровский Г.І. Ради в боротьбі за генеральну лінію партії. Доповідь на XII з'їзді Рад. – Х.,1931.-с.8-11; ПостышевЦК П.П. Советская Украина на новом подъеме. Политический отчет ЦК КП(б)У XII съезду.-К., 1934 та інші.
9. Вейцблит И. Досрочные выборы в сельсоветы // Советское строительство.-1930. № 3.-с.125-133.; Зайцев П. Закон о лишении избирательных прав и нарушения его на практике // Советское строительство.-1930. №5. с.1-15; Щеддецов Л. Избирательные комиссии. // Советское государство.-1930. № 1.-с. 153-163; Щеддецов Л. Избирательная статистика // Советское строительство.-1930, №2.-с.87-97.

10. Резницкая М.В. Рабочий класс Украины в социалистической реконструкции народного хозяйства (1926 – 1937 гг).-М., 1972 – с. 28.
11. Ким А.И. Советское избирательное право.-М., 1965.
12. Лепёшкин А.И. Местные органы власти Советского государства (1921 – 1936 гг).-М., 1957.-411с.; Нариси з історії держави і права Української РСР. 3 т. статей.- К., 1957.-228с; 3 історії соціалістичного і комуністичного будівництва на Україні (1934 – 1961 рр). 3 т. статей.- К., 1963.-465 с.; Советская власть трудящихся 1917 – 1936 гг.-М., 1966.-675 с; Советы за 60 лет. – 1967.-495 с.; История Коммунистической партии Советского Союза: В ст.-т.4. Кн. 1-М.,1970.-664 с.; Суспільно-політичне життя трудящих Української РСР.- В 2-х т.-1.-К, 1973; История государства и права Украинской ССР.-К. 1976; Історія Української РСР: у 8 т.- т.6.-К., 1977.-542 с.; Партия и Советы.-М., 1982.-255с. і інші.
13. Кукушкин Ю.С. Проблемы историографии Советов периода строительства социализма (1921-1936 рр.) // Очерки историографии советского общества. - М., 1967.-с.288.
14. Кукушкин Ю.С. Роль сельсоветов в социалистическом переустройстве деревни (1929 – 1932 гг).-М., МГУ, 1962.-156 с.; Кукушкин Ю.С. Сельсоветы и классовая борьба в деревне (1921-1932 гг).-М., МГУ, 1968.-294 с; Кукушкин Ю.С. Режим личной власти Сталина.- М., МГУ. 1969.- 150 с.
15. Терлецький В.М. Ради депутатів трудящих УРСР в період завершення будівництва соціалізму (1938 – 1958 рр).-К., 1966.
16. Гусев К.В., Дробижев В.З. Рабочий класс в управлении государством (1926 – 1937 гг).-М., 1968.-100с.
17. Смирнова В.В. Зарождение советского избирательного права 1917 – 1925 гг. Диссертация на соискание кандидата юридических наук.- М.,-1973.
18. Бутенко А.П. Власть народа – посредством самого народа.-М., 1988.-с.142-150; Гордон А., Клопов В. Иного не дано.-М., 1988.-с.97-122; Тридцатые-сороковые // Знание сила. М., 1988.-№2.-с.28-34, 56; №3.-с.1-7; №4-с.22-31; №5-с. 46-52; Клямкин И. Была ли альтернатива административной системе? // Политическое образование. 1988.-№10.-с.55-65; Бордюгов Г., Козлов В. История 20-30-х гг и современная общественная мысль. // Историки спорят.-М., 1989.-с.232-268; Волобуев О., Кулетов С. Очищение. История и перестройка.- М., 1989.-с.77-115; Бордюгов Г., Козлов В. К вопросу о так называемых деформациях социализма //Ленинская концепция социализма.-М.,1990.-с.40-43. Сидоров А.В. Сталинизм: опыт и уроки осмысления // Вопросы истории КПСС.-М., 1990. №7 с.137-142.

19. Иного не дано.—М., Прогресс. 1988.-680 с ; Волобуев О.В., Кулешов С.В. Очищение. История и перестройка. - М., 1989.-288 с.; Гордон Л.А., Клопов О.В. Что это было? М., 1983.-318 с; Про майбутнє заради минулого.-К., 1989.-408 с; Постижение – М., 1988.-388с; Урок даєт история.-М., 1989.-414 с.
20. Афанасьев Ю. Энергия исторического знания // Московские новости. 1987.- № 2; Карякин Ю. Стоит ли наступать на грабли? Открытое письмо одному Инкогнито // Знание. 1987.-№9; Клямкин И. Какая улица ведёт к храму. // Новый мир. 1987.-№11; Попов Г. С точки зрения экономиста // Наука и жизнь.- 1987.-№4; Шмелёв Н. Авансы и долги. // Новый мир. 1987.-№6.
21. Мироненко О.М., Римаренко Ю.І., Усенко І.Б., Чехович В.А. Українське державотворення і невитребуваний потенціал. – К., 1997; Мироненко О.М. Рух за національне самовизначення після демократетського перевороту 1917р.// Регіональна політика України: концептуальні засади, історія, перспективи. – К., 1995;Світоч української державності Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради.-К.,1995; світоч укр.. державності. Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради. – К.1995

ЯШИН В.О.,
старший викладач

ПРИКРИЙ ПРИКЛАД НЕКОРЕКТНОЇ ДЕФІНІЦІЇ ПРАВОВИХ ПОНЯТЬ

Правники-практики, викладачі права, всі, хто має відношення до правової науки, добре знають важливе правило: дефініція (визначення) правових понять повинна бути максимально коректною і не допускати жодних подвійних тлумачень. Тлумачення і розуміння закону може бути лише однаковим, оскільки в протилежному випадку, власне, існування закону втрачає сенс. Для однакового ж тлумачення норм права необхідна єдність щодо дефініцій правових понять: адже характер дефініції визначає і характер тлумачення і розуміння поняття, відтак – норми права, відтак – її застосування, правозастосовчої практики, що безпосередньо пов'язане із реалізацією громадянами прав і свобод, дотриманням в державі режиму законності, забезпечення демократії і принципів конституційного ладу.